

„Ha történészek vagyunk, adott egyfajta közös perspektíva”

Beszélgetés Árpád von Klimóval

Árpád von Klimó az európai történelem professzora a The Catholic University of America egyetemen (Washington D. C.). Fő kutatási területe: összehasonlító európai történelem, katolikus egyháztörténet, Olaszország és Poroszország közigazgatás- és mentalitástörténete a 19. században, Magyarország és a Habsburg Monarchia története a 19. században, Magyarország 1945 utáni története. Legfontosabb munkái: Staat und Klientel im 19. Jahrhundert. Administrative Eliten in Italien und Preußen im Vergleich (1860–1918) (1997), Nation, Konfession, Geschichte. Zur nationalen Geschichtskultur Ungarns im europäischen Kontext (1860–1948) (2003), Ungarn seit 1945 (2006, angol nyelven: Hungary since 1945 [2018]), Remembering Cold Days. The 1942 Massacre of Novi Sad and the Transformation of Hungarian Society until 1989 (2018).

Melyek voltak történésszé válásának legfontosabb motívumai?

Nagyon fontos volt számomra a heidelbergi Kurstfürst Friedrich Gimnáziumban eltöltött tíz év 1974 és 1984 között. A gimnázium, melyet még a 16. században (1546) alapítottak, nagyon tradicionális intézmény volt, többek között kötelező latin nyelvoktatással. Ez alapozta meg pályámat, például azzal, hogy a latin mellett franciául és olaszul is tanultam – ez utóbbi volt a kedvencem. Történész nem akartam lenni, inkább jogász vagy banki karrierre gondoltam. Az érettségi vizsga után először két, hadseregben eltöltött év következett, ami nagyon unalmas volt, sok bürokratikus tennivalóval. Ugyanakkor rengeteget olvashattam. Tulajdonképpen ezután jött a gondolat, hogy inkább történész leszek. A családom részéről is volt némi indíttatás efelé: Az édesapám eredetileg színész volt, Klimó Mihály, kisebb szerepeket kapott Magyarországon 1943–1944-ben. A festő papa és a színésznő mama ugyan úgy gondolta, valami rendes foglalkozás kell a számára, s a Műszaki Egyetemen először kémiai tanult, de azután mégis csak a színészet vonzotta. Találtam róla egy szép színházi főiskolai fotót. A háború utolsó hónapjaiban a harcokban is részt vett, s azután a szovjet csapatok előre nyomulásától tartva Bajorországba távozott, s amerikai hadifogságba esett. Huszonhat éves volt ekkoriban, de soha nem tanult meg jól németül. Németországban azután leginkább ufológiával foglalkozott, amivel kapcsolatban én mindig nagyon szkeptikus voltam, s igyekeztem távolságot tartani az ezoterikus dolgoktól. Az ő gondolatvilágában a turanizmus, a magyar nyelv feltételezett ősi volta is fontos szerepet játszott. Mindezzel persze nem tudtam mit kezdeni, egy átlagos nyugat-német diák voltam.

A katonaságot követően a göttingeni egyetem történelem szakára kerültem 1986-ban, ami nagyon színvonalas képzést nyújtott, akkor még egyszerre foglalkoztam középkori és újkori témákkal. 1988-ban azonban egy ösztöndíj program keretében a velencei egyetemre kerültem egy tanévre, s ott választanom kellett. Végül az újkor mellett döntöttem, bár ott tanított egy kitűnő amerikai kutató, Reinhold Müller, aki nagyon érdekes kurzust tartott a

mindennapok történetéről.¹ Eredeti témám ott a középkori Velence kereskedelme volt, levéltárba is mentünk, nagyon élveztem. De azután úgy éreztem, a latin nyelv intenzív használata túl sok nekem. Ezért, amikor Velence után Berlinbe mentem, már az újkor története volt számomra a fő irány. Azért Berlint választottam, mert egy heidelbergi jóbarátom, Alexander Nützenadel (akiből azután gazdaságtörténész lett) akkoriban már ott tanult. 1989 áprilisában érkeztem Berlinbe, a Freie Universitätén kezdtem meg tanulmányaimat. Szerencsémre Jürgen Kocka ebben az évben érkezett az intézménybe Bielefeldből, én voltam az első berlini diákjainak egyike a „Társadalmak szociológiai, etnológiai és történeti szempontú összehasonlítása” (FU/HU Berlin, Graduiertenkolleg Gesellschaftsvergleich in ethnologischer, historischer und soziologischer Perspektive) elnevezésű graduális kollégium keretében

Kocka mellett Hartmut Kaelblével, az összehasonlító történetírás nagy alakjával volt ott alkalmam együtt dolgozni. Létezett ugyanis az egyetemen egy olyan program, melynek keretében diákokat alkalmaztak határozott idejű szerződéssel tudományos segéderőként. Kaelble számára kellett statisztikai adatokat gyűjteni, adatsorokat összeállítani. Három-négy éven keresztül csináltam ezt, igazán sokat profitáltam belőle. Ekkoriban a nemzetközi társadalomtörténeti összehasonlítás mint módszer igen népszerű lett világszerte, ezért nagyon sok kutató jött vendégként a Kocka-intézetbe. Ezek egyikeként érkezett például a magyar társadalomtörténész Tóth Zoltán, akivel összebarátkoztunk, sokat beszélgettünk, s akitől rengeteget tanultam.

Hogyan formálódott kutatói érdeklődése?

Saját kutatásaim számára olasz témát választottam, ami Kockának nagyon tetszett, jól illeszkedett a polgári elitek akkor ott folyó kutatásába. Az MA dolgozatom 1992-ben az 1860 és 1914 közötti poroszországi és olaszországi bürokrácia összehasonlítását célozta, majd következett 1995-ben a PhD fokozat megszerzése. A téma az MA dolgozat továbbfejlesztése volt, amihez olaszországi kutatásokat is folytatnom kellett. Egy évet töltöttem Rómában, ott Guido Melisszel, az olasz bürokrácia történetének legjobb szakemberével kerültem kapcsolatba, ami a mai napig is fennáll. A disszertáció azután első könyvemként *Staat und Klientel im 19. Jahrhundert. Administrative Eliten in Italien und Preußen im Vergleich (1860–1918)* címmel 1997-ben jelent meg.

Már 1995 körül gondolkodtam azonban azon, hogy mi is legyen a következő kutatási téma. Németországban a habilitációs szabályok szerint a habilitációs dolgozatnak a PhD értekezéshez képest más ország történetét és más időszak vizsgálatát kell tartalmaznia. S akkor gondoltam Magyarországra. Már amikor 1990-ben meghalt az édesapám, sajnáltam, hogy jóformán semmit sem tudok Magyarországról. Egyetlen alkalommal jártam azt megelőzően ott, 1988-ban rokonlátogatóban. Tetszett nekem akkor Budapest, bár egy kicsit „szovjet” volt még, az ember felfigyelt a különbségekre. A családban kizárólag németül beszéltünk, az édesanyám német volt, az édesapám pedig nem akart magyarul tanítani, talán kicsit lustaságból. Egy kolléganőm felvetésére 1993–1994 körül egyébként el is kezdtem tanulni magyarul az egyetemen belül, prof. Josef-Gerhard Farkastól (Farkas József Gellért), aki igazán nagyon jó tanár volt. 1994-ben és 1995-ben pedig részt vettem a debreceni egyetem nyári magyar nyelvi kurzusán.

1996-ban egy évet a Bielefeldi Egyetemen töltöttem társadalomtörténeti program keretében, ahol témám a felekezeti konfliktusok kutatása volt. Az Olaszország és Poroszország

¹ Vö. Mueller, Reinhold C.: *Venezia nel tardo medioevo / Late Medieval Venice. Economia e società / Economy and Society*. Aa cura di / edited by Luca Molà – Michael Knapton – Luciano Pezzolo. Roma, 2021.

közötti korábbi összehasonlításnál ugyanis azt találtam, hogy a legfontosabb különbség a vallás tekintetében érhető tetten, ami általában véve a mentalitást, de szűkebb értelemben a bürokratikus mentalitást is alapvetően meghatározta. Olaszországban létezett egy erős katolikus egyház, független az államtól, ellentétben a porosz evangélikus egyházzal. Ez adta azután az ötletet, hogy a magyarországi felekezeti konfliktusokkal foglalkozzam. Én magam lutheránusként nőttem fel, az édesapám lutheránus, az édesanyám viszont kálvinista volt, akinek az életvitelét és felfogását a kálvinista munkacentrikusság járta át, s az rám is hatott. Mindig nagyon szkeptikus voltam a katolikus egyházzal szemben, végül azonban 2005-ben katolikus hitre tértem át. A felekezeti konfliktusok témája tehát személyesen is érintett.

Hogyan formálódtak magyarországi történeti szakmai kapcsolatai?

Ez az új téma még csak ötlet volt a fejemben, amikor először jöttem szakmai programmal Magyarországra 1997-ben a Collegium Budapest ösztöndíjának jóvoltából. Kocka tanácsára Pók Attilával és Hanák Péterrel léptem kapcsolatba. Ezt követően azután az 1998 és 2002 közötti éveket Alexander-von-Humboldt Stiftung-ösztöndíjakkal a Történettudományi Intézetben Budapesten töltöttem, de mindig volt berlini lakásom is, ingáztam. Fontosak voltak számomra a Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület évente megtartott konferenciái is.

A témát azután a történeti kultúra (*Geschichtskultur*) kutatására szűkítettem. Tóth Zoltántól hallottam eredetileg Szekfü Gyuláról mint katolikus történészről, aki felülvizsgálta és bírálta a 19. századi, jobbra protestánsok által uralt magyar történetírást. Nagyon érdekesnek találtam a '48-as protestáns kultuszt, mintegy az angol *whig history* párhuzamaként. Érdeklődésem elsősorban nem a történészek életműve, hanem a *public history*, e markánsan protestáns jellegű '48-as kultusz felé irányult, amely a 19. század második felében meghatározta az emberek gondolkodását. 1848-ról a magyar történészek csak ebben a keretben beszélhettek. Sokat segített nekem Pók Attilán és Hanák Péteren kívül Gyarmati György, akit szintén foglalkoztattak '48 hagyományai. A katolikusok ezzel szemben Szent István kultuszát ápolták, ami a közgondolkodás másik nagy mesterelbeszélésévé, másik nagy nemzeti kultusszá erősödött. 2001-ben azután a Freie Universitätén ebből a témából habilitáltam, s a dolgozat 2003-ban jelent meg *Nation, Konfession, Geschichte. Zur nationalen Geschichtskultur Ungarns im europäischen Kontext (1860–1948)* címmel.

Hosszú magyarországi ösztöndíjamat követően a magyarországi kapcsolattartás inkább magán jellegűvé vált, említhetem a szakmai ismerőseim közül Vörös Boldizsárt, Bódy Zsombort, Fejérdy Andrást, valamint Balogh Margitot, akinek Mindszenty Józsefről írt monográfiája angol nyelvű megjelenítésében igyekeztem segíteni. Egyébként pedig, mivel nagynénemtől örököltem egy kis lakást Budapesten, nyaranta általában itt töltünk valamennyi időt. A múlt évben például mintegy történeti ujjgyakorlatként az ezt a lakást magában foglaló háznak a történetéről tettem fel történeti adatokat Instagram oldalamra – a háború előtt ott élt zsidó családokról s a háborút követő lakókról népszámlálási adatokra támaszkodva, amiben a Budapest Főváros Levéltárának levéltárosa, Lugosi András segített.² A családok viszájok a táborokból, de nem teljes létszámban, tizennyolcan hiányoztak, ám sorsukról sajnos nem sikerült közelebbi adatokat gyűjtenem. A családtörténet s mindenekelőtt a család története egyébként mindig is nagyon érdekelt, Kolozsváron élt például apám anyjának apja, a zsidó dédapám, Kovács Béla, akiről szinte semmit sem tudok, csak egy kis képem van róla. A Klimó család pedig Debrecenből származott.

² „One house in Budapest, 1944–45”. <https://history.catholic.edu/news-events/2021/08/one-house-in-budapest,-1944-1945.html>

Néhány hete jártunk a washingtoni magyar nagykövetségen, mert szeretném, ha a lányom magyar állampolgár is lenne az amerikai állampolgársága mellett. Az édesapám sohasem lett ugyanis német állampolgár, s szeretném, hogy a lányom, aki egyébként kifejezetten szeret Magyarországon lenni, szorosabban kötődjön az országhoz.

Hogyan alakult pályája a habilitációt követően?

2004 és 2008 között Potsdamban dolgoztam kutatói állásban a *Zentrum für Zeithistorische Forschung* Intézetben, amely az NDK történetével foglalkozott. Összehasonlító keretben tanulmányoztam a történészek helyzetét Magyarországon és az NDK-ban az 1950-es években. Közben 2007 tavaszán vendégprofesszorként egy szemesztert töltöttem Bécsben, az egyetem történelmi intézetében. Itt osztrák történelmet kellett tanítanom, s bár korábban Berlinből és Bielefeldből voltak már tanítási tapasztalataim, nem volt könnyű, hiszen ilyen témát korábban egyáltalán nem oktattam. Mindeközben Brémában egy új magánegyetemen is tartottam angolul kurzusokat egy szemeszterben, s Berlinben is oktattam angolul amerikai diákoknak német történelmet egy speciális program keretében. Az 2002 és 2008 közötti évek tehát, ahogy az Németországban nagyon általános jelenség, az állandó pályázással teltek, hogy sikerüljön a sok ösztöndíj után állandó álláshelyet kapnom. Alkalomadtán igen előkelő helyen szerepeltem a rangsorokban (2., 3. hely), de az állásokat sokáig nem én nyertem el. Közben megnősültem, s 2006-ban megszületett a lányunk, ez is szükségessé tette a meggyökerezést valahol.

2007-ben azután pályáztam egy DAAD vendégprofesszori állásra Pittsburgben, az USA-ban, amit sikerült elnyernem: a német és európai történelem vendégprofesszoraként érkeztem oda 2008 augusztusában. Tervem az volt, hogy az elnyert öt év után majd könnyebb lesz pályázni európai angol nyelvű egyetemekre, például a CEU-ra. Feleségem, Eva egyébként is egy fejlődő országokkal foglalkozó központban dolgozott, sokat utazott, például Dél-Afrikába, neki sem jelentett problémát, hogy néhány évig egy másik országban éljünk. Azonban az történt, hogy néhány héttel azután, hogy megérkeztünk Amerikába, s én elkezdtem a tanítást, a feleségem egy közlekedési balesetben váratlanul meghalt, a kislányunk akkoriban mindössze egy éves és nyolc hónapos volt. Nem tudtam, mit csináljak. A pittsburghi kollégáim nagyon sokat segítettek, például miközben én a temetést intéztem Németországban, ők bonyolították le a mi már korábban tervezett költözködésünket egy új házba. Teljesen tanácstalan voltam, de az édesanyám határozottan azt mondta, maradjak Amerikában, folytassam a tanítást. S valóban, a munka sokat segített a tragédia feldolgozásában, az volt az én terápiám, természetesen a lányom mellett. Néhány évvel később ismertem meg azután második, amerikai feleségemet, Melindát.

2012 táján egy amerikai barátom, Paul Hanebrink (Rutgers University) hívott fel azzal, hogy Washingtonban van egy meghirdetett állás a katolikus egyetemen – ez a Te állásod, tette hozzá. Olyan munkatársat kerestek ugyanis, aki a Habsburg Birodalommal és a katolicizmus történetével foglalkozik, illetve a Habsburg utódállamokkal. Nagyon jól éreztem magam az állásinterjún, szerencsére előnyt jelentett, hogy akkor már katolikus voltam, mert az egyetem törekszik arra, hogy a tanári kar többsége katolikus legyen. Egyébként is jól felkészültem az interjúra, elolvastam lehetséges új kollégáim munkáit, így tudtam kapcsolódni azokhoz, ez nagyon tetszett nekik. Így kerültem tehát 2012-ben Washingtonba. Azóta is nagyon jól érzem magam ebben a közegben, jó döntés volt részemről.

Milyen kurzusokat tart, milyen témákat oktat?

Kezdetben kifejezetten a Habsburg Birodalom, illetve Németország történetét oktattam, az utóbbi időben azonban el kellett mozdulni más irányba. Észak-Amerikában minden egyetem igyekszik egyrészt specializálódni, másrészt viszont előtérbe került a globális történelem, ennek jegyében mi is kevésbé európai, mint inkább világtörténetet oktatunk. Én is efféle programokat alakítottam ki, például egy olyan nagy időtávot átfogó kurzust a katolicizmus vagy a globalizáció történetéről, amire olyan hallgatók is járnak, akik nem kifejezetten érdeklődnek a történettudomány iránt, de így, a „hátsó ajtón” besurranva mégis tudok nekik történelemről beszélni. Egy másik kurzusom témája pedig a divat története (Divat és társadalom 1500 után), ami nemcsak kultúrtörténet, hanem bele lehet vinni gazdaság- és társadalomtörténetet is. Sőt bele tudom szőni a művészettörténetet is, amit Berlinben nagyon élveztem. Vizuális források bevonásával meg lehet tanítani a hallgatókat arra, hogyan és mit lehet a képekről leolvasni, s hogyan lehet egy képet megkonstruálni. Vagy említhetem példaként a futballtörténeti kurzusomat (Foci. Egy világ története). S ami kifejezetten német történeti kurzus, az is nagy időtávot fog át: a római birodalom bukásától a modern történelemig tárgyalom a folyamatokat.

A Katolikus Egyetemnek, amely az észak-amerikai püspöki konferencia egyeteme, egyébként van egy római campusa is, mivel alapítói között (1887) szerepelt XIII. Leo pápa is, s így a Vatikánnal fennmaradt a közvetlen kapcsolat. 2018-ban tehát lehetőségem volt e római campuson is oktatni egy szemeszterben olasz és német történelmet, s talán meg lehet majd ezt ismételni 2023-ban.

Hogyan befolyásolta, ha befolyásolta, kutatási érdeklődését az Amerikába költözés?

Az, hogy a Katolikus Egyetemre kerültem, kutatási témámat közvetlenül nem befolyásolta, teljesen szabadon választhattam, mutatja ezt például első angol nyelvű könyvem (*Remembering Cold Days. The 1942 Massacre of Novi Sad and the Transformation of Hungarian Society until 1989*), amely az 1942-es újvidéki „hideg napok” emlékeztörténetét dolgozta fel.

Legújabb témám a portugáliai Fátima-kultusz története. Ez akkor kezdett foglalkoztatni, amikor belefogtam egy Mindszenty József Nyugaton című kutatási programba. Írtam néhány cikket Mindszenty alakjának németországi, illetve észak-amerikai recepciójáról. Mindszenty járt Fátimában 1973-ban, egy évvel azelőtt, hogy Portugáliában a forradalom megdöntötte a Salazar-féle autoriter katolikus diktatúrát. Érdekelt, hogy mi volt a jelentősége Mindszenty fátimai látogatásának. Rengeteget olvastam a kultuszról, s az a tervem, hogy angol nyelven írok a történetéről, annak a portugál gyarmatosítás történetéhez való kapcsolódási pontjairól. Hogy pontosan mi születik majd ebből, még nem tudom. Mindenesetre elkezdtem portugálul is tanulni, a szókincs és a nyelvtan olasz és francia nyelvtudással igen ismerős, csak a kiejtés nagyon más.

Az idén megjelent az első spanyol nyelvű cikkem, ami tulajdonképpen egy interjú az amerikai történésszel, Stanley Payne-nel, aki a 20. századi spanyol történelem egyik legismertebb kutatója. Egyik barátom a spanyolországi egyháztörténeti folyóirat, az *Anuario de Historia de la Iglesia* (Navarra) szerkesztője. Az ő ötlete volt az interjú, én eredetileg úgy gondoltam, ez nem nekem való feladat, de azután elolvastam Payne könyvét,³ s nagyon jónak találtam. Úgy gondoltam, miért ne. Ha történészek vagyunk, adott egyfajta közös perspektíva, s akár hasznos is lehet, ha más területeket ismerő történész tesz fel kérdéseket, hiszen az interjú mindig is számvetésre kész, az életutat kell narrációba foglalni, miközben az

³ Vö. *Spanish Catholicism: An Historical Overview* (1984); *A History of Fascism 1914–1945* (1996), *Civil War in Europe, 1905–49* (2011).

interjú maga mégis dialógus. Amikor Spanyolország demokratizálódott, nagy mértékben változott a történetírás nézőpontja, ahogy Magyarországon is az 1990-es években. E tapasztalatokat haszonnal lehet ütköztetni.

Közben bekapcsolódtam szerkesztőként a *Hungarian Studies Review* című folyóirat szerkesztőségének munkájába, amely folyóirat korábban Kanadában megjelenő, jó színvonalú, de nem professzionális kiadvány volt. Steven Jobbit kanadai kollégám (Lakehead University), aki egyébként hosszabb ideig élt Magyarországon, végül talált kiadót (Penn State University Press) a lap számára, s immáron professzionális történeti szaklappá alakulhatott. Most készülünk megünnepelni a lap fennállásának ötvenéves évfordulóját (1974–2024), külön duplaszámot tervezünk ez alkalomból. Olyan cikkeket várunk, melyek a „tulajdonrendszerek” (*property regimes*) magyarországi történetét tárgyalják a 18. századtól kezdve. Mindegyik rendszer speciális ideológiákon nyugodott, s meghatározott politikai struktúrákat legitimált, melyek szentesítettek bizonyos tulajdonjogokat; a jog nemcsak definiálta a tulajdon fogalmát, hanem egyúttal meghatározta az emberek tulajdonhoz, sőt az emberek egymáshoz és az államhoz fűződő viszonyát is.

Köszönöm a beszélgetést!

Budapest–Heidelberg, 2022. június 1.

Az interjút készítette: DEÁK ÁGNES